

TÓZ

DONNCHADH O'CONAILL

VakıfBank Kültür Yayınları: 0466
Felsefe: 046

TÖZ

DONNCHADH O'CONAILL

Özgün Adı

Substance

Türkçesi

Merve Nur Yaman

Yayın Danışmanı

Ekrem Demirli

Proje Editörü

Merve Nur Yaman

Editör

Selime Çınar

Kapak ve Sayfa Uygulama

Faruk Özcan

VakıfBank Kültür Yayınları

İnkılâp Mahallesi

Dr. Adnan Büyükdizeni Caddesi

No: 7/A1 – Kat 13

34768 Ümraniye / İstanbul

Telefon: 0 216 285 9571

www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2026

© Donnchadh O'Conaill, 2022

ISBN 978-625-5848-88-8

Kitabın Türkçe yayın hakları Kalem Telif Hakları Ajansı aracılığıyla VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

This translation of "Substance" is published by arrangement with Cambridge University Press.

Baskı

Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.

Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1

Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2

34310 Haramidere, Avcılar / İstanbul

Tel: 0212 412 1700

www.mega.com.tr – info@mega.com.tr

Sertifika No: 44452

1. Baskı: Haziran 2026

TÖZ

DONNCHADH O'CONAILL

TÜRKÇESİ

MERVE NUR YAMAN

DONNCHADH O'CONAILL

Zihin felsefesi, metafizik ve ontoloji alanlarındaki çalışmalarıyla tanınan İrlandalı akademisyen. İsviçre'deki Fribourg Üniversitesi Felsefe Bölümünde görev yapan O'Conaill, araştırmalarında varlık, gerçeklik ve bilincin doğasına odaklanmaktadır. O'Conaill'in zihin felsefesi ve fenomenoloji üzerine kaleme aldığı makaleleri *The Philosophical Quarterly*, *Philosophical Studies* ve *Dialectica* gibi uluslararası akademik dergilerde düzenli olarak yer bulmaktadır.

MERVE NUR YAMAN

2012 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olmuştur. Yüksek lisansını aynı üniversitede 2015 yılında İslam felsefesi alanında tamamlayan Yaman, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümünde yazdığı teziyle doktor ünvanı almıştır. Hâlihazırda Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi alanında doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	7
Özet	9
1 Giriş	11
2 Roller	19
2.1 Ontolojik Roller	19
2.2 Tözler Tarafından Oynanan Roller	24
3 Töz Olmanın Ölçütleri: Bağımsızlık	31
3.1 Yöntemsel Hazırlıklar	31
3.2 Bağımsızlık Ölçütünün İncelenmesi	33
3.3 Varoluşsal Bağımsızlık	34
3.4 Özsel (Zatî) Bağımsızlık	39
3.5 Özdeşlik Bağımsızlığı	43
3.6 Kategorik Bağımsızlık	47
4 Töz Olmanın Ölçütleri: Temellendirme ve Açıklama	51
4.1 Metafiziksel Açıklama ve Temellendirme	51
4.2 Temellendirilmemişlik ve Açıklayıcı Bağımsızlık	54
4.3 Ölçütlerin Değerlendirilmesi	57
4.4 Söz Konusu Ölçütün Geliştirilmesi	59
5 Töz Olmaya İlişkin Ek Ölçütler	63
5.1 Nihai Taşıyıcı	63
5.2 Basitlik	70
5.3 Birlik	80

6 Tözlerin Varlığı Lehine ve Aleyhine Argümanlar	89
6.1 Tözlerin Lehine Argümanlar	89
6.2 Tözlerin Olmadığına Dair Argümanlar	96
6.3 Töz Ontolojilerine Alternatifler	103
7 Töz Adayları	111
7.1. Sıradan Nesneler	111
7.2 Basit Parçacıklar	115
7.3 Uzay-Zaman	118
7.4 Benlik	122
Kaynakça	125

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın çeşitli bölümlerine ilişkin yorumlarından dolayı Claudio Calosi, Elisa Bezençon, Kathrin Koslicki, Olley Pearson, Ralph Weir, Tuomas Tahko, Victor Dura-Villa ve iki anonim hakeme teşekkür ederim. Ayrıca Tuomas'a değerli editoryal katkıları için teşekkür ediyorum. Bu kitap üzerine çalışmam, İsviçre Ulusal Bilim Vakfı (Swiss National Science Foundation) tarafından desteklenmiştir. (Karar numarası 100012_189031/1). Nihayet, genel olarak metafiziğe ve özellikle de töz ontolojisine yönelik ilgimi teşvik eden merhum E. J. Lowe'a şükranlarımı sunmak isterim.

ÖZET

Töz (*substance*), uzun zamandır metafiziğin temel kategorilerinden biri olagelmıştır. Bu kitap, töz hakkındaki çağdaş çalışmalara, özellikle de çağdaş töz ontolojilerine yani tözün temel kategorilerden biri olarak kabul edildiği, bireysel tözlerin ise gerçekliğin temel yapı taşları arasında sayıldığı metafizik sistemlere odaklanmaktadır. Ele alınacak konular arasında tözlerin oynamak üzere görevlendirildiği farklı metafizik roller, “töz olma”nın (*substancehood*) çeşitli ölçütleri (töz olmanın ne olduğuna dair açıklamalar), tözlerin varlığı lehine ve aleyhine argümanlar ve hangi varlıkların –eğer varlarsa– töz sayılabileceğine dair farklı yaklaşımlar yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: töz, temel olma (*fundamentality*), ontolojik kategoriler, ontolojik bağımlılık (*dependence*), temellendirme (*grounding*)

GİRİŞ

“Töz” kavramı, meşhur ve karmaşık bir tarihe sahiptir (bkz. örn., Simons 1998; Robinson 2021). Bu geniş alanı bütünüyle kuşatmaya çalışmak yerine, bu kitabın kapsamını iki açıdan sınırlandırmayı tercih ettim. İlk olarak tözü, esasen belirli bir *ontolojik kategori* olması bakımından ele alacağım. Ontolojik kategorilerin kısa ve bilgilendirici bir tanımını vermek zordur. En minimal hâliyle genel *varlık türleri* oldukları, yani “altlarında varlıkların sınıflandırılabilceği en genel türler” oldukları söylenebilir. (Loux 2006, s. 11). Tözlerle karşılaştıracağım diğer ontolojik kategoriler arasında tümel özellikler (*universal properties*), trop^{*}lar, olaylar ve olgu durumları yer almaktadır.¹ Bir *töz ontolojisi*nde, töz kategorisi *temel (fundamental) kategorilerden* biridir. Yani tözlerin başka kategorilere ait varlıklara nihai olarak indirgenebilmeleri söz konusu değildir. (Loux 2006, s. 15; Lowe 2006, s. 58). Sezgisel fikir, tözlerin temel varlıklardan olduğu, başka bir deyişle gerçeğin “temel yapı taşları” olduğudur. Göreceğimiz üzere bu düşünce farklı biçimlerde ayrıntılandırılabilir.

* Trop, “yinelenebilir tikel özellik” anlamına gelmektedir. Her bir trop yalnızca tek bir somut nesne tarafından taşınabilen bir özelliktir. Metin içinde doğrudan “trop” ifadesi kullanılacaktır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Teo Grünberg, David Grünberg, *Metafizik*, Anadolu Üniversitesi, 2013 –ç. n.

1. Ontolojik kategoriler hakkında bkz. Hoffman ve Rosenkrantz 1994, s. 5–22; Westerhoff 2005; Lowe 2006.

Bu töz anlayışını başka iki anlayışla kısaca karşılaştırmakta yarar vardır. Birincisi “töz” kavramının, (örneğin altın ya da su gibi) çeşitli türde maddeleri (*stuffs*) ifade eden anlamını bir kenara bırakacağım. Töz ontolojilerinde kullanıldığı anlamıyla “tözler”, belli bir madde türünden ziyade tipik olarak ayrık tekil varlıkları ifade ederler. İkinci olarak “töz” terimi bazen, ağaçlar, masalar ya da kişiler gibi tanıdık somut nesneleri ifade etmek için de kullanılır. (Denby 2007, s. 473; Weir 2021, s. 268). Ancak bu çalışmanın devamında “töz” kavramını bu anlamda kullanmayacağım. Bu, söz konusu tanıdık nesnelerin hiçbirinin töz sayılamayacağını söylemek değildir. Buradaki mesele, bu tür varlıkların ancak belirli özellikleri taşıdıkları veya belirli teorik rolleri üstlendikleri ölçüde bu kitabın ele aldığı anlamda töz sayılabilecekleridir. Dolayısıyla benim kullandığım anlamıyla “töz” terimi, bu varlıkların bazılarını ya da tamamını ifade edebilse de onun anlamı, herhangi bir somut varlığı belirtmek üzere kullanılmasından farklıdır. “Töz” kavramının bu tanıdık somut nesneleri ifade edecek şekildeki kullanımı, Kathrin Koslicki’nin (2018, s. 164) töz kavramının *taksonomik* kullanımı olarak adlandırdığı yaklaşıma oldukça yakındır. Bu yaklaşımda töz kavramı, belli bazı varlıkları, bunların metafiziksel olarak ayrıcalıklı olduklarına dair herhangi bir taahhüt içermeksizin, seçip ayırt etmek amacıyla kullanılır. Koslicki bu kullanımı, töz kavramının belirli varlıkların söz konusu ontoloji bağlamında özel bir yere yerleştirilmeyi hak ettiğini ifade ettiği *taksonomik olmayan* kullanımı ile karşıtlık içinde ele alır (s. 164). Ben “töz” terimini, taksonomik olmayan anlamda kullanıyorum. Daha açık bir ifadeyle, eğer tözler varsa, onları özel kılan şey, bunların tamamının temel (*fundamental*) ya da metafiziksel olarak asli (*basic*) varlıklar olmalarıdır. (Örneğin bkz. Loux 1978, s. 165; Lowe 2006, s. 109;

Robb 2009, s. 256; Heil 2012, s. 4; Jaworski 2016, s. 27; Inman 2018, s. 94).²

Bunun doğal bir sonucu olarak, tanıdık somut nesneleri ya özellikler demetleri (*bundles of properties*) ya da özellikler ile taşıyıcıların (*substrata*) birleşimi olarak gören yaklaşımlarla genellikle ilgilenmeyeceğim (yine de bkz. Bölüm 6.1). Bu yaklaşımların esasen, tanıdık somut nesneleri, benim kullanmaya niyetlendiğim anlamıyla töz olarak görmediklerini düşünüyorum. (Bu yaklaşımlar ile tanıdık somut nesneleri benim tercih ettiğim anlamda tözler olarak kabul eden bir yaklaşım için bkz. Loux 2006, s. 84-117).

Bu kitabın amacı, töz kavramının çağdaş metafizikte (kabaca 1990'lardan bu yana) nasıl tartışıldığına ilişkin sistematik ve genel bir bakış sunmaktır.³ Bu da kitabın kapsamına yönelik ikinci sınırlamaya işaret etmektedir. Ekseriyetle töz kavramının tarihsel gelişimiyle ilgilenmeyeceğim. Aynı şekilde esas olarak tarihsel yorumlara odaklanan çağdaş çalışmaları da ele almaya-çağım (ya da bir çalışma hem tarihsel hem de çağdaş temaları birlikte ele alıyorsa tarihsel olana odaklanan kısımları bir kenara bırakacağım).

Bununla birlikte töz kavramının tarihindeki bazı önemli noktaları kısaca özetlemek faydalı olacaktır. (Daha ayrıntılı bir inceleme için bkz. Robinson 2021, Bölüm 2). Bu kavramın en

2. Şunu da belirtmek gerekir ki bundan bütün temel varlıkların töz olduğu sonucu çıkmaz.

3. Bu, önceki on yıllarda töz üzerine önemli çalışmalar yapılmadığı anlamına gelmiyor. (Örneğin bkz. Anscombe 1964; Loux 1978; Wiggins 1980). Ancak 1990'larda üç önemli eser yayınlandı (Hoffman & Rosenkrantz 1994, 1997; Lowe 1998) ve bu yayınlar, birlikte ana akım metafizikte töz tartışmalarının yeniden canlanmasının önünü açtı. Bu gelişme, Yeni Aristotelesçi metafiziğin yeniden canlanmasına denk gelmiş ve buna katkıda bulunmuştur. (Örneğin Schaffer 2009a; Tahko 2012; Novotný & Novák 2014).

erken görünümülerinden biri, Aristoteles'in *Kategoriler* adlı eserinde yer alır. Eserin açılış sayfaları, dört kategoriden oluşan bir ontolojik sistemin ana hatlarını ortaya koyar. Bu kategorilerin tam olarak nasıl anlaşılması gerektiği bir tartışma konusudur, ancak yaygın bir yorum şu şekildedir: Birincisi, arazî tümeller; ikincisi, (Aristoteles'in *ikincil tözler* adını verdiği) zatî (özsel) tümeller; üçüncüsü, arazî tikeller ve dördüncüsü, Aristoteles'in *birincil tözler* adını verdiği arazî olmayan tikellerdir (Studtmann 2021, Bölüm 1). Arazî ya da tözsel olmayan tikele örnek, başka herhangi bir kâğıt parçasının beyazlığına karşı belirli bir kâğıt parçasının beyazlığı olabilir. Arazî bir tümele örnek, tüm beyaz nesnelerin paylaştığı tümel "beyazlık" özelliğidir. Zatî bir tümele ya da ikincil töze, her bir insan bireyinin altına girdiği "insan" tümeli örnek olarak verilebilir. Birincil tözlere örnek olarak ise bireysel insanlar ve atlar verilebilir (Aristoteles 1984a, 2a15). Birincil tözler hem zatî hem arazî tümelleri taşıyan ya da örnekleyen ve arazî tikellerin kendilerinde bulunduğu tikel varlıklardır, kendileri başka herhangi bir varlık tarafından örneklenmez ve başka hiçbir varlıkta bulunmazlar. Buna karşılık, diğer üç kategorinin her birinin üyeleri ya başka varlıklar tarafından örneklenir ya da başka varlıklarda bulunurlar.

Birincil töz kavramı, sonraki çalışmalar için temel bir çıkış noktası olmuştur. Bununla birlikte daha sonra geliştirilen pek çok töz ontolojisi, yukarıda özetlenen sistemden çeşitli şekillerde ayrılır. Bu ayrılmalardan ilki, muhtemelen *Metafizik* adlı eserinde bizzat Aristoteles'in kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Görünüşe göre Aristoteles, bu sonraki eserinde, *Kategoriler*'de birincil tözler olarak adlandırdığı bu varlıkları, *maddenin* (kaba- ca her bir varlığın kendisinden meydana geldiği şeyin) ve *formun* (maddenin bireysel bir varlık oluşturacak şekilde düzenlenişinin) bileşimleri olarak anlamaktadır (1984b, 1029a1–5). Dolayısıyla-

la örneğin belirli bir bronz küre, bir madde (bronz) ve bir formun (kürelilik) birleşimidir: “Bu belirli maddeye formu getiririz ve sonuçta ortaya çıkan şey bronz bir küredir.” (1033b9–10). Bu görüş genellikle *hilomorfizm* (madde-form teorisi) olarak adlandırılır. Etkili olmuş bir yoruma göre, Aristoteles’in hilomorfik sisteminde gerçek tözler (ya da en azından en çok töz olan ya da birincil varlıklar), bireysel at gibi varlıklar (madde ve formun bileşimi olan bir tikel) değil, örneğin “at formu” gibi formlardır. Hilomorfik töz görüşü, Orta Çağ felsefesinde son derece etkili olmuştur (bkz. Pasnau 2011).

Töz aynı zamanda, Descartes, Spinoza ve Leibniz gibi erken modern dönemin büyük metafizikçileri için de merkezî bir kategoriydi. Genellikle erken modern dönem filozofları, töz anlayışlarını (Aristoteles’in *Kategoriler*’de yaptığı gibi) paradigmatik örneklerden yola çıkarak geliştirmemişlerdir.⁴ Bunun yerine her biri, ontolojik olarak temel olan her ne ise ona karşılık gelen daha soyut bir töz kavramıyla çalışmıştır. Her biri, “temel olma” (*fundamentality*) nosyonunu, az çok farklı şekillerde yorumlamış ve hangi varlıkların töz sayılması gerektiği konusunda farklı görüşler savunmuştur. Ana hatlarıyla özetlemek gerekirse Descartes, iki ayrı töz türü olduğunu öne sürmüştür: Uzamlı olan ve uzamlı olmayan (doğası düşünmekten ibaret olan) tözler. Spinoza ve Leibniz, yalnızca tek bir tür töz olduğunu savunmuşlardır, ancak Spinoza ünlü bir biçimde bu türden yalnızca tek bir varlık olduğunu (Tanrı ile özdeşleştirdiği ve hem uzamlı hem de düşünen bir varlık olarak gördüğü evren) ileri sürerken Leibniz ise uzamlı olmayan ve düşünen tözlerin, yani *monad*ların çokluğunu savunmuştur. Erken modern dönemdeki töz anlayışlarının bir özeti

4. Bu durumun bir istisnası, her üç rasyonalistin de töz olarak gördüğü Tanrı olabilir.

için Robinson'ın taslağına bakınız; daha ayrıntılı bir inceleme için ise Woolhouse'un (1993) çalışmasına bakınız.

Bu kitap töz kavramına ilişkin dört temel soru etrafında şekillendirilmiştir:

S1– Roller: Tözlerin üstlendiği varsayılan teorik rol ya da roller nelerdir?

S2– Ölçütler: Töz olmak ne anlama gelir?

S3– Varlık: Tözler var mıdır?

S4– Tanımlama: Varlarsa hangi varlıklar tözdür?

Robb'ın (2009, s. 256) makalesinden uyarlanan S2–S4, güncel literatürde S1'e kıyasla daha sık ele alınmaktadır. S2 sorusuna verilecek bir cevap, en azından bir varlığın “töz” sayılabilmesi için gerekli ya da yeterli koşulları açıklığa kavuşturmalıdır. Daha iddialı bir cevapta ise bu koşullar bize bir şeyin töz olmasının ne anlama geldiğini söyleyecek, herhangi bir varlığın neden töz sayıldığını açıklayacaktır. S3'e verilecek bir cevap, töz ya da tözlerin gerçekten var olduğuna (ya da var olmak zorunda olduklarına) ya da hiçbir tözün var olmadığına (ya da olmak zorunda olmadığına) dair argümanlara odaklanacaktır. S4'e verilecek bir cevap ise hâlihazırda var olduğunu ya da en azından var olabileceğini düşündüğümüz varlıkları ele alacak ve bunlardan hangilerinin (eğer varlarsa) töz sayılabileceğini sorgulayacaktır.

S1'e verilecek bir cevap, tözlerin ya da töz kategorisinin, felsefenin farklı alanlarında hangi işlevleri yerine getirdiğini belirleyecektir. Tözler tarafından oynanan bu rol ya da roller, tözlerin var olması gerektiğine dair argümanların da temelini oluşturur (yani S3'e verilen cevapları destekler). Aynı zamanda hangi varlıkların töz olarak kabul edilebileceğini belirlemeye yönelik girişimlere zemin hazırlar (yani S4'e verilen cevaplar). Tözlerin oynaması beklenen farklı roller aynı zamanda töz olmanın ne an-